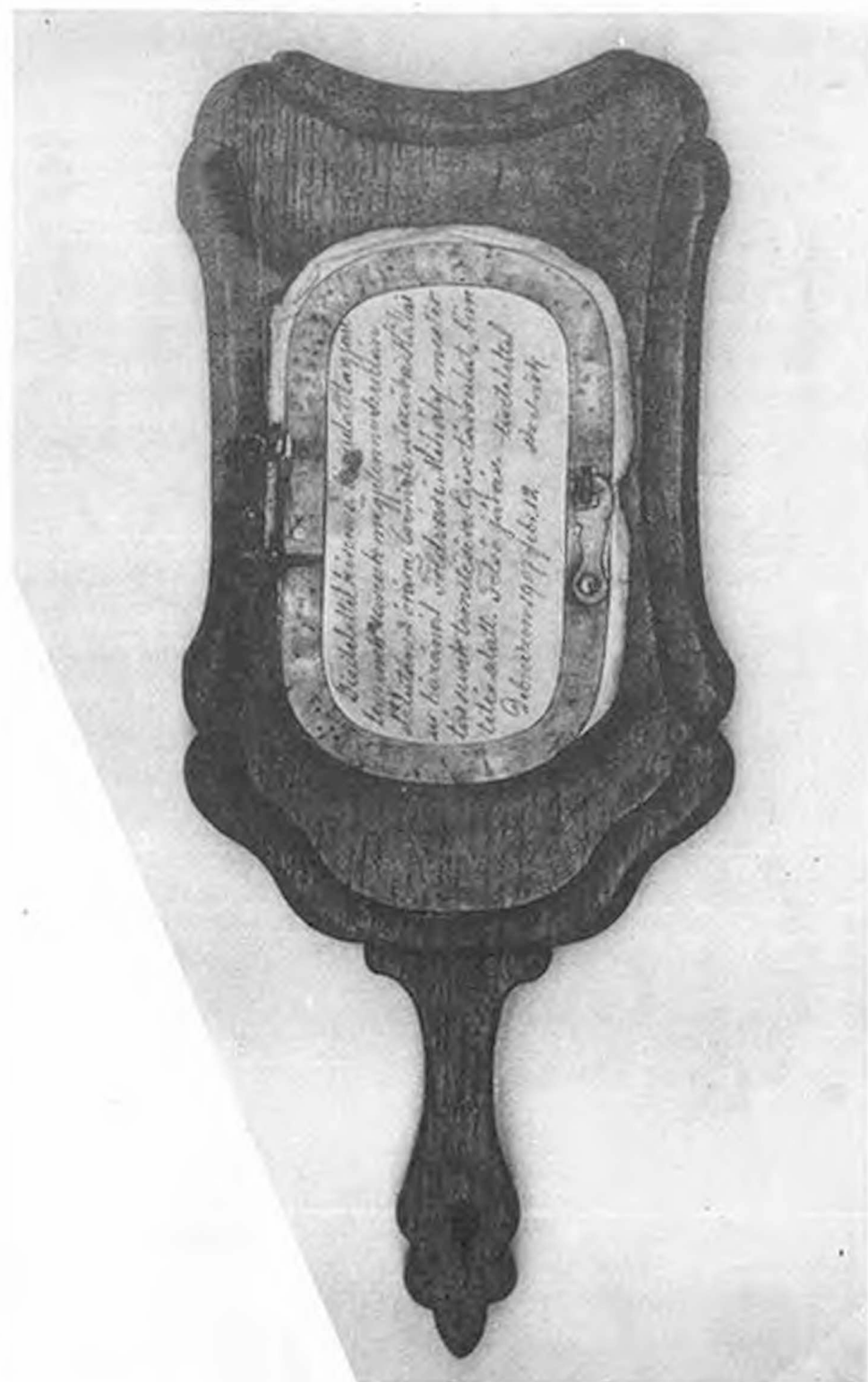

MÚZEUMI KURÍR

1989. DECEMBER

58. SZÁM (VI. KÖTET 8. SZÁM)

MÚZEUMI KURÍR

58

(VI. kötet 8. szám)

Címlapképünk: A debreceni gubásceéh túlélő behívótáblája.
A gubás társulat (Ipartársulat) használta még 1912-ben is,
többek között társulati temetésre hívásra.

A fa behívó tábla 1854-ben készült. Déri Múzeum

Ez a számunk a városi önkormányzat támogatásával jelent meg.

ISSN 0133-9257
MÚZEUMI KURÍR

A Hajdú-Bihar megyei Múzeumbarátok Köre körlevele

Megjelenik évente két számban

Tíz szám alkot egy kötetet, a köteteken belül a számozás folyamatos

Ajánlott rövidítés, hivatkozási forma:

MKur 100, 1999. 26-29

Szerkesztőbizottság: Bán Imre, Gazda László, Ujváry Zoltán

Szerkesztő: Dankó Imre

Szerkesztőség: 4001 Debrecen, Pf. 61. Déri Múzeum, Déri tér 1.

THE MUSEUM COURIER

Bulletin of the Friendly Society of the Museum Organization
in Hajdú-Bihar County (Hungary)

The Bulletin is published two times annually.

One volume is composed of ten numbers; within each volume numbering is continuous.

The table of content and indexes in English and Hungarian are attached
to each volume (i. e. tenth number).

Editorial office: 4001 Debrecen, P. O. B. 61. Déri Museum, Déri Sq. 1.

Debrecen, 1988

EGY KIS ADALÉK A HAJDÚBÖSZÖRMÉNYI MÚZEUM (HAJDÚSÁGI MÚZEUM) TÖRTÉNETÉHEZ

DANKÓ IMRE

Megyénk második legnagyobb és legidősebb múzeuma a hajdúböszörményi, mai nevén *Hajdúsági Múzeum*. Tájmuzeum, azaz a helytörténeti múzeumoknál szélesebb gyűjtő területtel, gyűjtési profillal és ennek megfelelően nagyobb gyűjteménnyel rendelkező közgyűjtemény. Sokan úgy tudják, hogy története 1924-ben kezdődik, amikor is Hajdúböszörménybe került *H. Fekete Péter* polgári iskolai tanár, majd igazgató, aki nagy lendülettel fogott hozzá a múzeumszervezés munkájához. *H. Fekete Péter* tényleg sokat tett a múzeum fejlődése, fejlesztése érdekében, azonban nem ő alapította, indította el. Már jóval *H. Fekete Péter* Bösörménybe jövele előtt kialakult a gimnáziumi könyvtár mellett egy szerény muzeális gyűjtemény is, ami azonban az iskolai keretek közt nem tudott igazán kibontakozni. A hajdúböszörményi múzeum is, mint megannyi más múzeum is szerte az országban, iskolai gyűjteményként-múzeumként kezdte működését, mégpedig az 1860-as években. Erről az iskolai múzeumról azonban vajmi keveset tudunk, még akkor is, ha egyes iskolatörténeti összefoglalások, múzeumtörténeti publikációk a babák között oly neves személyiségeket említenek meg, mint az 1858–1861 közt Bösörményben rektorkodó *Szerelmi Sámuel*t, vagy a nagy tudású és hangyaszorgalmú *Bakóczy Jánost*, aki 1869-től haláláig, 1900-ig volt bösörményi lelkész.

Arról, hogy ezt az iskolai muzeális gyűjteményt ki és hogyan gyarapította, többek között egy sajnálatos gyászbeszéd kapcsán tájékozódhatunk. A nagymúltú bösörményi újság, a *Hajdúböszörmény és Vidéke* (XXV. évf. 1915. 2. szám; január 9.) igazán nem jól kezdte az újévet. Nemcsak a javában dúló háború sok-sok bösörményi áldozatáról számolt be rendszeresen, hanem sok más tragikus eseményről is tudósított. A január 9-i számban például egy, az egész várost megdöbbentő, hosszabb cikkben adta tudtul, hogy „*Kovács Dániel a közbirtokosság erdőinspektora, a Boda »apja«, 1915. január 1-jén, 74 éves korában öngyilkos lett, reggel 3-kor.*” A hír méltán döbbenetbe ejtette a bösörményieket, mert Kovács Dániel rendkívüli népszerűségnek örvendett. Tevékeny, a város érdekeiért nemcsak szóval, hanem tettekkel is harcoló ember volt. Tették az oka végül sem tisztázódott. Nem tudni, hogy beteg lett volna, az viszont nagyon bánhatta és örökös rettegésben tarthatta, hogy fia és veje is a harctéren volt.

Az újságcikk — ami végül is nem egyszerű hír, hanem egy valóságos nekrológ is volt — címében az a kitétel, hogy „a Boda apja” volt, szó szerint értendő. Mint erdőinspektor elsőnek kezdeményezte, hogy a zeleméri erdőben egy önálló, a várossal össze nem függő, a későbbiekben kis településsé fejleszthető szőlőskert létesüljön. Gondja volt arra is, hogy az elég nagyszámban a honoráriumok által megvásárolt kerttelkeknek munkásai is legyenek. Ezért a Boda szőlőskertbe kezdetől fogva telepítettek, éppen Kovács Dániel intenciója szerint, szegény, zsellér, kertmunkás embereket-családokat is. Kovács Dániel valóban a Boda apja volt, és bizonyára nem csalódunk, ha azt mondjuk, hogy szinte példátlan népszerűsége mind a jó módúak, mind pedig a szegénység részéről innen, a Boda körüli tevékenységéből származott.

Természetesen más kiválóságai is voltak, amelyek ugyanúgy részesek lehettek nép-

szerőségében, mint a bodai parcellázás, az irtás megindítása, a kert „felállítás”. Művelt, érdeklődő ember volt. Sok újságot olvasott, azokat gondosan elrakta. Hegedült is, de csak magának, legfeljebb egy-két barátja számára. Hűséges fia volt a bősörményi nagynevű partikulából akkoriban kinövő „főgymnasium”-nak. Kevésel halála előtt azt olvashattuk róla, hogy „ő ajándékozta a főgimnázium könyvtárának az 1883 óta megjelent hajdúböszörményi újságokat”, amelyeket rendre megvásárolt, olvasott és ahogy már említettük, gondosan elrakott.

A múzeumlapítás-szervezés vonatkozásában fontosabb ennél a nekrológ ezen mondata: „Múzeumunknak adott egy régi, díszes, zöld cserép-fagygyertyaöntő edényt, egy régi fekete bőr (bárány) subát, hosszúnyelű fajelző baltáját, amellyel, mint erdő inspektor a közbirtokosságot szolgálta.” Az a bizonyos „múzeumunk” a főgimnázium könyvtára mellett „működő” muzeális gyűjtemény volt, a mai Hajdúsági Múzeumnak az elődje. Jobban mondva nem is elődje, inkább kiindulópontja. Ami pedig a megemléített három ajándéktárgyat illeti, mindhárom *néprajzi tárgy* volt. Mindhárom olyan, hogy sok-sok információval szolgált Hajdúböszörmény XIX. század derekai népeletéről. A gyertyamártó a világítás módjáról, a gyertyakészítés technológiájáról; a fekete báránybőr suba a bősörményi viseletről, a virágzó bőrkikészítésről; a hosszúnyelű fajelző balta (a sajátja!) pedig a város, illetve a közbirtokosság virágzó erdőgazdaságáról, gazdálkodásáról tudósít, minden esetben messze túlmutatva ezeken az elsődleges információkon.

Minthogy Kovács Dániel nekrológiának egyes adatai és a halotti anyakönyvi bejegyzés adatai közti (nem lényeges) eltérés van, valamint azért, mert a bejegyzés Kovács Dániel életéről, működéséről több, a nekrológban nem szereplő adatot is tartalmaz, székségesnek látszik, hogy az anyakönyvi bejegyzést közöljük: Állami halálozási anyakönyv, Hajdúböszörmény. 290. oldal, 2. szám. „Kovács Dániel fm., ref., 74. é. 1915. jan. 1. de. 5. Bejelentés: 1915. jan. 2. Hajdúböszörmény, Fodor utca 2782. Felesége: O. Szabó Sára. Szülei: Kovács János, Lévai Mária. Ongyilkosság, önkasztás. Bejelentő: Balogh István. Hajdúböszörmény 1214.”

Úgy gondoljuk, hogy a néhány adat felsorolásával felhívjuk a figyelmet Kovács Dániel személyére és a Hajdúsági Múzeum korai, első lépéseire. Biztosak vagyunk abban, hogy egy minden eddiginél részletesebb művelődéstörténeti tanulmányban Kovács Dániel méltán kap majd egy szerény helyet.

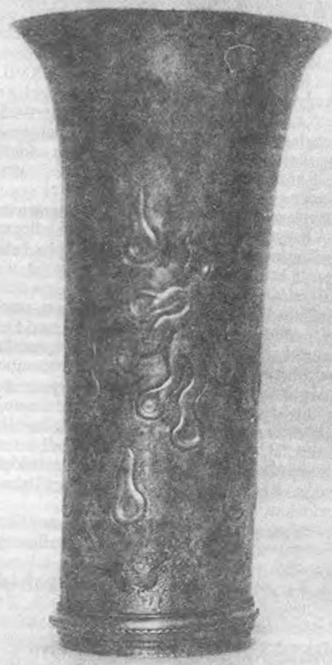
A TYUKODI EGYHÁZ XVII. SZÁZADI EZÜST POHARA

P. SZALAY EMÓKE

A református egyházak, a legkisebb helyek is, évszázadokon át gondosan őrizték felszerelési tárgyait: úrasztali poharakat, boros kannákat, keresztelőflákat, fémzett terítöket. Közöttük elsősorban anyagánál fogva legértékesebbnek tekintették az ezüst poharakat.

A több mint 800 éves Tyukod református temploma hasonlóan őriz évszázados tárgyakat. Több úrihímezéses patyolatkendő mellett egy ezüst pohár maradt fenn birtokában. 1878-ban Kiss Kálmán még két ezüst poharat említ és 11 darab aranyvirágokkal hímzett kendőt.¹ Ezek mind nem maradtak fenn napjainkig, egy ezüst poharat és 6 terítőt sikerült felenni, de örömünkre szolgálhat, hogy talán a legrégebbi ezüstpohár közöttük van.

Ennek a pohárnak családi hagyománya is ismert. Eszerint a Szalay család ősei adományozták a poharat az egyháznak. A következő történetet fűzték hozzá. Amikor a Rákóczi

A tyukodi református egyház XVII. századi ezüst pohara. Tyukod, Református Egyház

szabadságharc után a császáriak felrobbantották a rebellis magyar várakat, ez történt Ecseddel is. A lápban dolgozó tyukodiak észrevénnyel a nagy füstöt, kétségbeesve rohantak az égő várhoz, mivel az egész falu ott tartotta az értékes tárgyait, kincseit, de alig sikerült valamit megmenteni a lángok közül. A Szalay családnak csak egy pohara maradt meg, ez a pohár, amelyet aztán emlékezve a pusztulásra, az egyháznak adományoztak.

Az említett pohár mindenképpen méltó a figyelemre. A XVII. században kedvelt és elterjedt talpas poharak csoportjába tartozik, amelyek jelentős számban maradtak fenn elsősorban a tiszántúli egyházkerülethez tartozó eklézsiáknál. A 21 cm magas pohár alja kis peremmel ellátott, melyen vágás nyoma látszik. A talpat a pohár testétől domború gyűrűk közé fogott hullámvonalas lemez választja el. A hengeres testű pohár szája felé enyhén bővülő, szájpereme kihajlik, széle kissé megvastagított. Az aranyozott talprész vésett díszítés mutatja, hogy a pohár talpából levágtak. A domború gyűrűs rész felett vonalakból és

pontokból álló sáv és lambrequin díszítmény, az edény testén végig verejtékcseppek, amelyek között három fűrtökbe rendezett is látható. A szájeremet ismét aranyozott lambrequin dísz szegélyezi széles sávban. Az alján beütött ED jegy pajzsban elhelyezve.

A jegy alapján a pohár Debreceni Ötvös János debreceni ötvösmester munkája, aki nek jelenleg két edényét ismerjük,² két tányért. Mindkettő a XVII. század elején készült. A korábbi a nyírbátori egyház tulajdona 1610-es évszámot visel, a második pedig jelenleg is Debrecenben található, a Kistemplom szent edényei közé tartozik.³ Debreceni Ötvös János működéséről viszonylag keveset tudunk. 1598-ban a debreceni ötvös cím megújított rendszabályában szerepel a neve, majd újabb adatok szerint esküdtbírói és szenátorai tisztséget töltött be 1608–19 között. A város kétszer is vásárolt tőle tárgyakat, először egy aranyos szablyát, másodszer egy kelyhet.⁴

Kíséreljük meg elhelyezni Debreceni Ötvös János poharát a már ismert debreceni talpas poharak sorában. A hagyományos formán belül sajátos jellegzetességnek tekinthetjük a talpgyűrűben lévő hullámos szalagdísz, amely a XVII. század első felében Tarack János 1631-ben készült poharán is megjelenik.⁵

A szájerem alatti széles lambrequin sáv sem teljesen egyedülálló a debreceni munkákon. Az 1630-as évektől kezdődően több olyan pohár ismert, amelyeket ugyancsak lambrequin díszítés szegélyez. Ezek mind a DI jeggyel azonosítható Debreceni János munkái.⁶ Debreceni Ötvös János poharán tulipános végződésűek az indák, ehhez hasonlóan zárul Debreceni János tiszaroffi poharának díszítése is. Ezzel szemben egyedülálló az, hogy Debreceni Ötvös János poharán a lambrequin sáv még egyszer megjelenik, az osztógyűrű felett, ezt a díszítő módot az eddig ismert munkákon sehol nem találjuk.

A díszítőelemek között még egyet találok, amelynek hasonlóját ismét Debreceni János munkáin fedezhetjük fel, ez a három verejtékcseppből összeállított motívum.⁷

Talán nem tekinthetjük véletlennek ezt a kétszeres hasonlóságot, hiszen Zoltai Lajos családi kapcsolatot tételezett fel kettejük között,⁸ azaz, hogy Debreceni Ötvös János volt az apa és fia a DI jeggyel takart Debreceni János.

Ezt a feltételezést erősíti a bemutatott pohár, amely ezzel kettős hangsúlyt kap, hiszen Debreceni Ötvös János műveinek sorát a két ismert tál mellett egy újabb formával gyarapítja.

JEGYZETEK

1. Kiss Kálmán: Sztármári református egyházmegye története Kecskemét 1878. 874.

2. Zoltai Lajos: Ötvösök és ötvösművek Debrecenben. Debrecen 1937. 13. a., jegy.

3. Boborovszky Ida: A XVII. századi mezővárosok iparművészete. Budapest 1980. 67. kép.

4. Zoltai Lajos i. m. 8., 11.

5. Boborovszky Ida i. m. 73. kép.

6. Uő.: im. 68. kép tedeji pohár, 70. kép hajdúböszörményi pohár, 71. kép furtai pohár, 72. kép tiszaroffi pohár.

7. Uő.: uo. furtai pohár 71. kép.

8. Zoltai Lajos im. 11., majd Boborovszky Ida im. 72.

ÚJABB ADATOK A RÉGI DEBRECENI SZÍNHÁZ TÖRTÉNETÉHEZ (1838)

VARGA GÁBOR

A magyar nyelv-ápolásában, terjesztésében, a nemzeti érzés, a nemzettudat erősítésében a színházak jelentősége vitathatatlan. A XVIII. század végén és a XIX. század elején a magyar nyelvű színházszász m e g h o n o s í t á s á b a n jó példát mutattak a vidéki városaink, különösen Kolozsvár, Kassa, Miskolc, Nagyvárád és Debrecen.

Debrecen vezetői már 1798-ban meghívták 8 előadásra Wesselényi Miklós erdélyi társulatát. Ugyanez a társulat a következő évben tavasztól őszig nem kevesebb mint 105 előadást tartott.

A színészek kezdetben a Fejér Ló fogadó udvarán, nagyteremben kaptak helyet, majd 1835-től az ún. Harmincadközben (a mai Batthyány utca 17–21.) egy magtárat alakítottak át színház céljaira.

A régi debreceni színház történetét 1898-ban Géresi Kálmán, 1938-ban Szilágyi Béla dolgozta fel. Az ő kutatásait 1976-ban Taar Ferenc egészítette ki igen értékes adatokkal. Az 1838–1844 közötti éveket illetően azonban mindhárom források hiányáról panaszkodnak.

A véletlen folytán kezembe került a ma már szinte ritkaságnak számító H o n m ű v é s z c. lap 1838. évfolyamának első 51. száma. Nem kis meglepetéssel tapasztaltam, hogy ebből 18-ban található tudósítás és kritika a korabeli debreceni előadásokról. Úgy vélem, nem lehet érdektelen ezek bemutatása.

A Honművész c. lap a Regélő emléketeként 1833 és 1841 között jelent meg Pest-Budán. Szerkesztője Mátray (Róthkrepf) Gábor volt. Mellette rendszeresen frí színi kritikákat Garay János is.

A debreceni tudósítások alatt „MLGR társai” aláírás szerepel, így szerzőjük ismeretlen. A február 1-jei számban ennyit árulnak el önmagukról:

„Bírlatainkat folytatni fogjuk időről időre, mert ezt tőlünk mint hálás fiaitól anyavárosunk meg is kívánhatja, hogy a házával tudassuk, e részcikkjében mi fokon áll a művészség.”

Január 10-én Victor Hugo Borgia Lukrécia c. szomorujátékát láthatta a debreceni közönség. Vendégművészként Szakácsy nevezetű színész alakította Geranno szerepét, aki kimért, rendez játékával sikert aratott, de az ábrázolt alakba „egészen lelket önteni nem tudott”. Lukrécia szerepében Kálmáné „zsenge színészi jártasságával” nem tudta jól kifejezni a sok-sok „indulatváltozást”. Szakácsy készültebben nagyobb hatást kelthetett volna. A kritika szigorúra jellemző, hogy Patay és Szűcs nevezetű színészeket ügytelenségük miatt a pálya elhagyására szólítják fel.

Január 13-án Zshokke Abelino c. ötfelvonásosát mutatták be. Dicsérték Szakácsyjátékát, de a többi szereplő gyenge teljesítménye miatt a darab „akadovza ment, noha a külföldben erős tudejű sugó egész pisszegetésre fakasztásig dolgozott.”

Másnap Mopp Aranykirályt tűzték műsorra Fánics Lajos — aki korábban Kolozsvárron is színészként jeleskedett — fordítása alapján. Az első ének a zongora „öszvehangzatlansága” és az énekesek elfoglaltsága miatt „köznevelésre” nyújtott alkalmat. Kálmáné „magány-dalát” és Szakácsy Mali ügyességét megtapsolta a közönség. Kiemelk még az alábbi szereplők jó teljesítményét: Szakácsy, Szakácsy József, Éder György, Sipos.

Január 17-én Dumas Korona és vérpad c. játékát láthatta a „nagyérdemű”. A darabot a „nyilvános keresztülestől” Szakácsy úr tarthatta fel — írja a tudósító. Kálmáné szavalási rendszeréből hiányzott leginkább a „gyengébb indulatból a lassanként emelkedés, s a

páthos.” Általános észrevételük, hogy az egyes nemzetek öltözeteit és szokásait figyelembe kell venni a színpadon.

Január 20-án *Bayard Párizsi naplopója* került színpadra. Szakácsy játékaival elégedettek voltak, mellette „Kálmán úr” iparkodását — mellyel minden eddigi teljesítményét felülmúlta — emelték ki. *Farkas József* játékában — bár gazdag külföldi színjátszási tapasztalatokkal is rendelkezik — csalódtak. Nem adta hitelesen figuráját, szavalásában is „nyerséget” tapasztaltak.

Másnap *Albert PRIX Örültek háza Dijonban* c. műve telt házat vonzott. „Szakácsy úr játéka közönségre állított. Szakácsy is szép sikerrel szerepelt, de Farkas József „Darbois ezredet törzképpen állít előnkbe”. Éder György szövegutódása kifogásolható volt.

Január 25-én *Tóth Lőrinc Atok* c. drámáját mutatták be. A tudósító kifogásolta, hogy a darabot nagyméretű plakáton hirdették, mondván: „Színházi közönségünk mai világban már olvas, a színművek nevezetesebbjeit ismeri, így a jó művet kürtölés nélkül is megnézi.” Szakácsy nagy dicsőséget vívott ki magának. A színészek többségének szavalaiban a „jambuszok patogatását” helytelenítették. E tekintetben kivételként *Kálmán*-ét említik, kit példaként ajánlanak a többiek számára.

Január 27-én a „*Szapary Péter*” megismétlésére került sor igen kevés néző előtt. *Kálmán* és Szakácsy minden eddigit felülmúlt. Szakácsy éneklése hangszer kíséret nélkül is tetszett. Dicséretes volt Farkas úr arc- és testjátéka, öltözete. Azonban „a kisebb szerepek hiányos vitele miatt sokat szenvedett az előadás” — írták.

Január 28-án a „*Lumpac vagabundus*” került műsorra. Február 1-jén *Bonafont Rieti vár* c. 5 felvonásosról olvashatunk tudósítást. Szakácsy mindkét alakjában dicsérik. Hasonlóan az „*ízletes öltözött*” Szakácsyt és Kálmánét. Farkas úr viszont nem művésziileg vité szerepelt.

Február 3-án *Florián Bergamoi ikrek* c. vígjátékában, szerepének „dicséretes megismerését” vité volt Kálmán (Rosetta) és Nagyné (Nerinne). Kifogásolták, amiért a darab hirdetésén a „remek” jelzőt feltüntették, mert ez a közönségtől függ. Az előadás végén néhány áriát is bemutattak, befejezőként pedig „hazafias tapsoktól kísért nemzeti tánt” szerepelt.

Három nap múltán *Robert Viszonylatok hatalma* c. drámáját nézhet az érdeklődő közönség. A darab zavarosan ment, de Szakácsy működése dicséretes.

Február 18-án *Csathó Pál Fiatal házasság* c. művét játszották, mivel Szakácsy Nagyváradon vendégszerepelt. A névnap lakomák és a nagy sár miatt közepes volt a nézőszám. A színműnek mind a „technikuma”, mind az „esztétikuma” csorbát szenvedett — írták.

Február 20-án a „*Griseldis*”-t mutatták be, amelyben a címszereplő Erdélyiné nagy tapsot érdemelt. Sikeresnek mondták Szakácsy alakítását, Szakácsy Máli „hangletését” bírálták.

Február 22-én *Grammerstätter Arkadii menyasszony* c. darabját láthatták. Erdélyiné „utánozhatatlan természetességgel párosult játéka valódi művelményt nyújtott”. Megdicsérték e napon Éder Györgyöt és Udvarhelyinét. Megállapították ugyanakkor, hogy *Almássy* nem szabad olyan szerepekben alkalmazni, amelyre „sem hajlandósága, sem hivatása nincsen.”

Március 21-én *Cunó Királyi korona* c. lovagi játékát mutatták be. A tudósító szerint Erdélyiné, Szakácsy, Ujfalussy Sándor és Éder mindent megtehtek, hogy a darabot érdekessé tegyék.

Március 25-én *Bayard Párizsi naplopóját* ismételték meg. A címszereplő, Erdélyiné jóvoltából igen kedvezően ítélték meg.

Március 27-én *Castelli Genevai árva* c. melodramáját adták elő, hangydízletek mellett. A szép számú közönséget Erdélyiné Sáska Borbála „bámulatra ragadtatta”. Almássy most meglehetősen jól személyesítette meg szerepét. Éder több tanulás után „elégédest nyerd lelkészé válhat”. Ujfalussy Sándor bíró szerepét nem találta hitelesnek.

Március 29-én *Töpfer Amerikai* c. vígjátéka kevés nézőt vonzott. A címszerepelt Ujfalussy kielégítőleg, Zsófiát Erdélyiné tőle várható tökélyteljén játszotta. Almássy csak néhány helyen volt élnézhető.

A hónap utolsó napján *Genlis Monteban Klára* c. drámája került színpadra. A zártszéken és a karzaton szépszámú közönség jelent meg, de a karzaton kevés. Ezt azért sajnálják a tudósítók, mert a teljes bevétel a pesti árvíz károsultjainak „fel segélésére” ajánlották.

Másnap *Holbein Havasi rózsájt* láthatták, melyen „Erdélyiné nyér el a köz-tettség koszorúját”. Utána Ujfalussy és Székly volt dícsérhető.

Április 7-én *Raupach Molnár és gyermeke* c. művet adták elő, közepes számú közönség előtt. A címszerepekben Éder és Erdélyiné „oly hív bejelvi rajzzal játszottak, hogy játéku remeknek mondható”. Elfogadhatónak ítélték Udvarhelyinét, Szakácsy, Lángné Csepregyi Anna és Láng Lajos teljesítményét. Török azonban nem 60 éves korához mérte testmozgását, hangletését.

Másnap *Bauerfeld Az áruló kesztyű* c. bohózatát mutatták be. Erdélyiné természetes játéka, szerepének lelkes felfogása, sugárása nem számolása, ízléssel választott öltözetei dícsérhetőek voltak. Helyesen játszott Éder és Láng is.

Április 16-án *Claren Vendégfogadó az Arany napnál* c. vígjátéka került színpadra, s jelentett kedves esti mulatságot. „Társaságunk noha némi döcögős feszességgel, de mégis a legnagyobb szerentsével adja a víg darabokat.” — írták. Kiemelik Erdélyiné kitűnő alakítását, viszont szöve teszik: Megyerinét elvezette hivatását.

Április 18-án az *Ashorn bányából* c. darabot kevés néző jelenlétében mutatták be az orkán miatt, mely oly iszonyúan kavargott, hogy a „szőlős kertjeinkben a legnagyobb fákat is ketté-törte”. Ujfalussy, Szakácsy, Almássy a kevés néző ellenére is kiválóan szerepelt.

Másnap *Raupach Enzió király* c. szomorújátékát láthatta a közönség. A címszerepelt Szakácsy — kivéve egy-két jelenetben éneklő modorú szavalaát — dicséretesen adá. Rajta kívül Erdélyiné kapott elismerést. Almássy ismét nem megfelelő szerepet kapott. Bíró és Kovács hangját tökéletesíteni kell — olvashatjuk.

Április 22-én a vásári sokadalom mulattatására a *Párizsi naplopót* ismételték meg. Másnap *Fáy András Két Báthory* c. szomorújátékát mutatták be. A kritikusk szerint e mű nehézségi foka miatt meghaladta a társulat képességeit. Ebben csupán Erdélyiné, Ujfalussy és Szakácsy a kivételek.

Április 24-én *Bauernfeld A szerelem jegyzőkönyve* c. vígjátéka került sorra, mellyel valamennyi színész eredményesen „birkózott meg”.

Április 26-án a nagy felhőszakadás miatt kevés néző láthatta *Raupach Dugárusok* c. vígjátékát. Éder György a karzatot sokszor megkaecagattatta.

Április 29-én *Schick „Nőragadás az álország bából”* c. bohózatával megkezdődtek Debrecenben a bérleti előadások. A lap 51. száma szomorú tudósításként adja, hogy meghalt a társulat egyik tagja, Ns. Chiabay Pálné Éder Antónia „honi színészetünk egyik szép gyöngye”.

1838 első négy hónapjában az igazgatói teendőket „csüggedetlen fáradalommal” Ujfalussy Sándor végezte. Nem irigylhetjük sem őt, sem a társulatot. A színészi pálya korabeli nehézségein őket is a pálya- és a hazaszeretet segíthette.

A két 10-10 napos szünetet leszámítva a 100 nap alatt 36 előadást tartottak. Sűrűben mint 3 naponként léptek közönség elé. A közbülső napokon a sok bemutatott és a reper-tuágazdagsága miatt bizony keményen kellett készülniük. Így nem csodálkozhatunk, ha néha a szövegutódás pontatlanságát, a sugóra való túlzott figyelmet is felróták a kritikák.

Ha tekintetbe vesszük, hogy a társulat 30–32 főnél nem lehetett nagyobb, még inkább elismeréssel adozhatunk nekik. A kritikák 21 színészt említenek név szerint pozitív vagy negatív értelemben.

A legtöbbszor dícsérték szinte minden darabban játszottak: így Szakácsy József, Éder György, Szakácsy és Erdélyiné. Sajnos a társulat tagjainak teljes nevét nem tudjuk, hiszen a

korabeli kritika legtöbbször csak családi, ill. vezetéknevüket írta le. Legtöbbször a színpok is.

A műsor megválasztása ugyancsak tiszteletet ébresztő. A szerzők között helyt kaptak a világirodalom nagyjai: mint Hugo, Dumas, Scott. Mellettük a kor Nyugat-Európaijának legdivatibb drámaírói igen nagy számban fordulnak elő.

Így például Ernst Raupach (1784—1852) három darabja, Eduárd Bauernfeld (1802—1890) 2 műve szerepelt a műsorban. (Bauernfeld a Metternich ellenzékéhez tartozott.)

Ugyancsak 2 színművét játszották Franz Holbeinnek (1779—1855), aki évtizedekig volt hannoveri, majd bécsi színházigazgató.

A bemutatott darabok jelentős része vígjáték volt. A kritikusok szerint a társulat is ezeket játszotta a legjobban, de a közönség is szerethette. Vásári sokadalom el is éppen ezért vitték François Bayard (1796—1853) művét, amely sikerét mutatja, hogy háromszor adták elő ebben az évharmadban.

Dramairodalmunk állapotát jelzi, hogy kevés a magyar szerző. Közülük is csupán Fáy András és Csáthó Pál neve hangzik ismerősen az átlagember előtt.

A társulat érdemére írható, hogy megpróbálkoztak a közönség kedvére zenés darabokkal is.

A 200. évfordulóhoz lassan közelítő debreceni színeszt megérdemelné, hogy a monográfiákban jelzett évek (1838—1844) történéseit megkíséreljük felszínre hozni.

SZEMPONTOK AZ EMBERI ÉLET SZAKRÁLIS STRUKTURÁLÓDÁSÁHOZ

BARTHA ELEK

Az emberi életút a napi, heti és évi tagolódás mellett a szakrális időstruktúrák makroszintjének tekinthető. Keretét és vázát azok a vallásos ünnepi események adják, amelyek az emberi élet nagy fordulópontjait is kapcsolódnak. Az egyéni és közösségi vallásyagorlás és a részvételi arányok problematikája nagyon elősegítheti, hogy az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó vallásos eseményeket elhelyezzük a vallás időszekerzetében, mivelhogy a vallásyagorlásnak ezt a szintjét kizárólag a nagy életfordulók és a néprajz által hasonló címszó alatt tárgyalt életkorok összefüggésében vizsgálni a vallás időbeli szerkezete szempontjából semmiképp sem elegendő.

Az emberi élet nagy biológiai és vallási fordulópontjai, illetőleg ezek ritualizált határai nem vizsgálhatók kizárólag az egyén életútja szempontjából. Annál kevésbé, ha figyelembe vesszük, hogy a legnagyobb események közül — születés, házasság, halál — az individu-um saját életére vonatkoztatva az elsőnek teljesen passzív, az utolsó pedig legalábbis csak részben aktív részese. Feltétlenül figyelmet érdemelnek azonban ezek az események a közösség vallásos élete szempontjából. A keresztelő, s még inkább a temetés nemcsak a család, de egy nagyobb közösség vallásos alkalmá, vallásyagorlási formája, s ebben a megközelítésben nincs értelme őket az emberi élet időszekerzetének keretei közé helyezni. A keresztelő közösségi-felekezeti funkciójának erősségét jellemzi, hogy a bizonyosság kedvéért a hívek még a pap jelenlétérl is lemondtak, s inkább maguk kereszteltek.

A keresztelő és a temetés a közösség vallásos életében a nagy számok törvénye alapján — természetesen egyenletlen eloszlásban — az éves vallásyagorlási ciklus menetébe illeszkednek. Részben ugyanez mondható el a házasságokról is, de azok a korábbi évszázadokban az év bizonyos szakaszaira korlátozódtak. Ezáltal pedig, mint vallásyagorlá-

si alkalmak, időben kötöttebbek voltak az előzőknél, így jobban illeszkedtek az éves struktúrába. Szigorúan véve, anyakönyvi adatok alapján sok helyett ennek eredményeként megfigyelhető volt a születések számának némi sűrűsödése is az év bizonyos szakaszaiban, de itt már nem annyira egyértelműek a tendenciák, hiszen ez minden családban csak az első gyermek megszületésénél jelentkezett. Úgy is fogalmazhatnánk, az emberi élet fő fordulópontjaihoz kapcsolódó vallásos események egyfajta szociális-biológiai „határozzalásági reláció” törvényszerűségeinek engedelmeskedve integrálódnak be közösségi szinten az éves vallásyagorlási ciklus rendszerébe.

Még mindig a temetéséknél maradva, a falvakban a temetés, különösen bizonyos nagyszabású szint alatt a közösség legjelentősebb, ökonomikus vallásyagorlási alkalmává válhat. Jelentősége a falu vallásos életében a település nagyságával fordítottan arányos. Kis lélekszámú falvakban a rokonság, ismeretség a lélekszámot jóval meghaladhatja, míg többzese településeken a temetésnek csak a lakosság kisebb hányada vesz részt. Szórvány-közösségekben ezenkívül sokszor a temetés az egyetlen alkalom, amikor a pap helyben megjelenik. Úgy tűnik, a szekularizáció folyamataiban éppen ezek a vallásyagorlási formák azok, amelyek szociális funkcióik révén a legidőtállóbbaknak bizonyulnak. Akadnak olyan közösségek, ahol a vallás egyetlen külső megnyilvánulási formája az egyházi temetés maradt.

Zökkenőmentesen illeszkednek az egyházi év vallásyagorlási rendszerébe a serdülővé vagy vallási értelemben vett nagykorúvá válás közösségi szintű egyházi ritusai. Az általános gyakorlat szerint ezek valamilyen ünnep idejére esnek. Elsőáldozásra, konfirmációra például gyakran áldozócsütörtökön, pünkösdkor, esetleg más ünnepek (virágvasárnap stb.) kerül sor. Ugyanekkor tartja a békési baptista gyülekezet a bemejtkezést. Mivel pedig egy ilyen esemény egyszerre több családost is közelebből érint, az elsőáldozás, a konfirmáció, a béralkozás emeli az adott ünnep helyi jelentőségét.

Az előzőkhez képest sokkal inkább individuális jellegűek az emberi élet olyan szakaszai, amikor az egyén vallásos élete egy időre intenzívebbé válik. Nem egyes vallásos alkalmakról van itt szó, hanem olyan időstruktúrákról, amikor egy individuum életében megszaporodnak a vallásos alkalmak egyéni és közösségi formái. Ennek oka külső és belső tényezőkre egyaránt visszavezethető, az utóbbiak gyökerei azonban a személyiség mélyebb rétegeibe nyúlnak, így kvantitatív vizsgálatuk nem sok eredménnyel kecsegtet. A külső okok azonban többnyire jól feltárhatók, és egyéni szinten ugyan, de közösségi törvényszerűségektől sem függetlenek.

A vallási szempontból legintenzívebbé életségazakok közé tartozik a II. világháború végéig az iskoláskor. A vallásos élet ebben a korban fokozatosan az iskola és a közösségi kontrollja alatt állt, ami a gyermekektől megkövetelte az előírt vallásyagorlási formákban való rendszeres részvételt. Emellett az iskola maga is rendszeres vallásyagorlási alkalmat teremtett, például a tanítás előtti és utáni közös imával, a hitoktatással, esetleg vallásos rendezvények szervezésével. A korábbi évszázadok református gyülekezeteiben nem volt ritka eset, hogy iskola híján az ifjúság oktatására szánt idő teljes egészében a káté tanítása töltötte ki. A II. világháború után az iskolának ez a szerepe fokozatosan más előjelt kapott, s inkább gátjává, mint ösztönzőjévé vált a vallásyagorlásnak. A gyermekek ettől függetlenül ma is a vallási szempontból intenzívebb időszakok közé tartozik.

Az ifjúkor társadalmi méreteiben mindig is a vallásosság alapja jellemzte, ebben a korosztályban az élet más kérdéseire kerülnek az érdeklődés előterébe. Falusi közösségekben az egyén vallásos életében az újabb fordulópontot a házasság jelenti, amelyről kezdve a helyi elvárosokhoz igazodva ismét gyakoribbá válik a részvétel a közösségi vallásyagorlási alkalmakon. Az évek múltával azután a vallásyagorlás egyre intenzívebbé válik, s a legidősebb generáció alkotja mind a helyi közösségek vallási magját.

A vallásos életút intenzívebb szakaszait jelentik a kritikus időszakok is. Ezek közé tartozik a terhesség időszaka. GÖNCZI Ferenc leírása szerint a somogyi falvakban a nők ter-

hességük ideje alatt a század elején gyakrabban imádkoztak, miséket szolgáltattak. Gyakori volt körükben a böjt, s az utolsó hetekben gyakran járultak a szentségekhez. Másutt rózsafüzéres társulat tagjai a szerencsés szülés érdekében a terhes asszonynál óráimádságot tartottak. Az erre vonatkozó adatok az ország más vidékeiről nem mondhatók egységessé.

Kritikus időszakokat jelentenek a háborúk, betegségek is. Közismert, hogy ilyen krízishelyzetekben a beteg vagy közeli hozzátartozója részéről megnövekszik az imák, könyörgések, egyéni ájtatosságok, fogadalmak száma.

IRODALOM

Bartha Elek: A hitélet néprajzi vizsgálata egy zempléni faluban. Debrecen, 1980.
Jánosi Gyula: Barokk hitélet Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuiták működése nyomán. Pannonhalma, 1935.

Ilyés Endre: Egyházfegyelem a magyar református egyházban. (XVI—XIX. sz.) Debrecen, 1941.
Tárkány Szűcs Ernő: Magyar jogi népszokások. Budapest, 1981.

FAZEKASLEGÉNYEK DEBRECENBEN 1830—1862 KÖZÖTT

P. SZALAY EMÓKE

A sokévszázados céhrendszerben a teljes jogú céhtaggá válásnak egyik alapfeltétele volt, hogy a mesterségét elsajátító, felszabadult inas előírás szerinti időt töltsön el legényként, amelyhez hozzátartozott a helyben ledolgozott éveken kívül a vándorlás is. Ez az évszázadok során állandó mozgást eredményezett a céhes iparban.

A XVI. század második felében létrejött debreceni fazekascéh irataiban a vándorlásról csupán a XIX. század középső harmadából vannak pontos adataink.¹ Ugyanis 1830-ban készült protokollum a legények számára, és ettől kezdve jegyezték fel a legények neveit.² Az utolsó bejegyzés 1852-ben történt. Ez alatt a 23 év alatt 240 nevet írtak be, de ez csupán 141 személyt jelent, ugyanis többen kétszer, háromszor is megfordultak a városban. Névsorukat összevetettük a fazekascéh egyéb levéltári anyagából összeállított fazekas-névsorral,³ és így a következők mutathatók ki.

A 141 legény közül az említett időszakban 31-en lettek tagjai a debreceni fazekascéhnek. A 31 mester közül 27-en a városban tanultak a mesterséget, sőt 15-en fazekas családból származtak. Csúpan 4 fazekasnak nem ismert a tanulási helye, de közülük is ketten olyan családnevet viselnek, amelyet több fazekas is, ez a Juhász és Tóth név. Busi szintén ismert debreceni családnév. Egyetlen idegen Holes István, aki tagja lett a céhnek ebben az időszakban.

A többiek, több mint 100 legény, a debreceni átmeneti megállás után továbbment, folytatva vándorlását, továbbbve magával a debreceni fazekasság hatását. Ezért tarthat figyelemre számot a Debrecenben megforduló legények névsora, amelyet a bejegyzés sorrendjében közlünk. Az abc-ben lévő nevek azokat örökítik meg, akik a debreceni fazekascéh tagjai lettek a továbbiakban.

A fazekascéh tagjaivá lett mesterek:

Bihari Péter	Erdei István	Kovács István	Szabó József
Boldizsár Imre	Gombos János	Labancz Mihály	Szabó Péter
Burai István	Holes István	Nagy József	Tóth Gábor
Busi András	Jecz Mihály	Nagy Sándor	Tóth János
Daku Mihály	Juhász János	Nyeste István	Tóth János
Gombos János	Juhász Sándor	Patai József	Tóth Péter
Emődí Gábor	Kancaza István	Szabó Dániel	Tóviski János
Emődí József	Katona Péter	Szabó István	Udvari János

Legények névsora 1830—1852

1830	1835	1838	Jenei Imre
Varga Mihály	Juhász János	Ecsedi István	Smoles János
Végh Sámuel	Ujfalusi János	Kálmán György	Sebestyén András
Holes János	Szűcs István	Csepregi György	Emődí Gábor
1831	Szabó József	Tóth Péter	
Vad József	Petrecz János	Kovács István	1841
	Lázár István	Budai István	Budai István
1832	Burai István	Szabados András	Szabados András
Tóth Géza	Szalontai János		Tóth János
Emődí József	Boldizsár Imre	1839	Bajusz Mihály
Nagy Antal	Kégyik Imre	Nagy József	Artin György
Szatmári Pál	Bihari Péter	Gombos János	
Busi András	Kancaza István	Karácsonyi Péter	1842
Szatmári Pál	Csepregi György	Sebestyén András	Holes István
Szalánszky András	Frajd Mihály	Kovács György	Szenti János
	Vékony Imre	Bakos András	Ketzi Mihály
1833	Vaits György	Bak István	Molnár Sámuel
Emődí József	Jecz Mihály	Szabados Sándor	Tóviski János
Nagy Antal	Kinkler Ádám	Kovács István	Burai István
Busi András	Kinkler Ádám	Ecsedi István	
Vékony Imre	Jabloneczai József	Kálmán György	1843
Lőrincz János	Kálmán György	Lévai Mihály	Guti László
Pál György	Vatsek János	Labancz Mihály	Burai István
Udvari János	1836	Juhász Sándor	Kántor János
Szatmári Pál	Kovács István	Ujfalusi János	Toppai Sándor
Juhász József	Kopasz József	Burai István	Pap István
Kiszler Ádám	Tóviski János	Csepregi György	Pattai József
Tóth László	Nyeste István	Kancaza István	Henczel János
Tóth Gábor	Katona János		Vig Gábor
Kovács József	Balász János	1840	Dovitsenyi Márton
Szabó Ferenc	Lőrincz György	Aszai József	Molnár Sámuel
Kun Lajos	Balla János	Gari József	Gombos János
Szabó Ferenc	Szabó Péter	Dalmadi János	Kovács István
Tóth Géza	Varga István	Tóth János	
Emődí Gábor	Emődí Gábor	Tóth János	1844
1834		Kovács József	Daku Mihály
Kun Lajos	1837	Katona Mihály	Szabó Sándor
Jablonecz József	Tóth Péter	Szabó Mihály	Társók János
Lőrincz János	Szabó Bálint	Hornayzki János	Kolbits György
Frédj Mihály	Veréb József	Artin György	Fábián István
Busi András	Budai István	Diószegi József	Sándor János
Vékony Imre	Szabados András	Molnár János	Szép József
Vais György	Molnár János	Szabó Péter	Holes István
Tóth Gábor	Panisék Mihály	Nagy József	Ecsedi István
Szatmári Pál	Petrusán Mihály	Sebestyén András	Erdei István
Jecz Mihály	Emődí József	Burai István	Kálmán György
Kiss Sándor	Lázár István	Szabados András	Pattai József
Lévai Mihály	Boldizsár Imre	Szoboszlai János	Guti László
Almás József	Balla János		
Vatsek János	Szabó Péter	1841	1845
Udvari János		Dovitsenyi Márton	Labancz István
Labancz Mihály		Juhász Sándor	Jávorszki Ferenc
Kiszler Ádám		Vig Gábor	Szatmári János

Jatzkó József
Borsos Mihály
Holes István
Pattai József

1846

Takács József
Lengvári Lajos
Klimkó József

1846

Lukovits János
Bresztrai József
Kiss Benedek
Fekete Mihály
Glitzei Mihály
Dolányi Mihály
Kántor János
Borsos Mihály
Nagy József

Laboncz István
Katona Mihály
Latzko József

1847

Szabó Dániel
Simon László
Demetsok Dániel
Harsányi Bálint
Katona Mihály
Borsos Mihály
Tóth János
Gombos János
Lengvári Lajos
Laboncz István
Lukovits János
Sztarmári János

1848

Gyulai Gábor
Lengvári Lajos
Molnár József
Nagy Sándor
Holes István
Sztarmári János
Borsos Mihály

1849

Horonyetz József
Fekete Mihály
Rab Imre
Pattai József
Nagy Sándor

1850

Ludvig Szormey
Fekete Mihály
Rab Imre

1851

Szormer János
Mántis Mihály
Kállai Lajos
Váti Imre
Korbul Károly
Fazekas András

1851

Dorka János
Kisnyozli Ferenc
Fekete Mihály
Rab Imre

1852

Kónya Imre
Kónya Sándor
Budai József
Vég Gábor
Szilágyi József
Katona Péter

JEGYZETEK

1. P. Szalay Emőke: A debreceni fazekas céh szervezeti életének változásai a céhlevelek tükrében. Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1988. (Szerk.: Módy Gy., Ujváry Z. közreműk. Gazda László. Debrecen, 1990. 166–167). Uő.: Fazekasinasok és legények Debrecenben a XVIII–XIX. században. Debreceni Múzeum Évkönyve 1982. (Szerk.: Módy Gy. és Gazda L. közreműködésével Dankó Imre, Debrecen, 1984. 364–368.)
2. Legények protokolluma Hajdú-Bihar megyei Levéltár IX. 8. 9.
3. P. Szalay Emőke: A debreceni fazekasság kapcsolata a főbb középtiszai és alföldi központokkal. Debrecen 1987. Kandidátusi értekezés. Kézirat II. melléklet. A fazekascéh tagjai 1693–1872.

DEBRECEN KŐSZÍNHÁZA 125 ÉVES*

GAZDA LÁSZLÓ

Az értékeremtő és -megőrző, az önfenntartó erő nagyon sok forrásból táplálkozhat, ezek között az anyanyelvnek és kifejezési formáinak primátusa van.

A magyar színtársulatok történelmük 200 esztendeje alatt küldetést teljesítettek az anyanyelv ápolásában, őrzésében, a nemzeti és egyetemes kultúra értékeinek feltárásában és közvetítésében. Vállalták egyidejűleg az alkotás gyönyörűségeit, gondjait, keserveit, a sikereket és a kudarokat is.

A nemzeti irodalom, művészet, a jó ízlés közvetítője, alakítója és megtartója is az örökéletű és nélkülözhetetlen színjátszás, a színház.

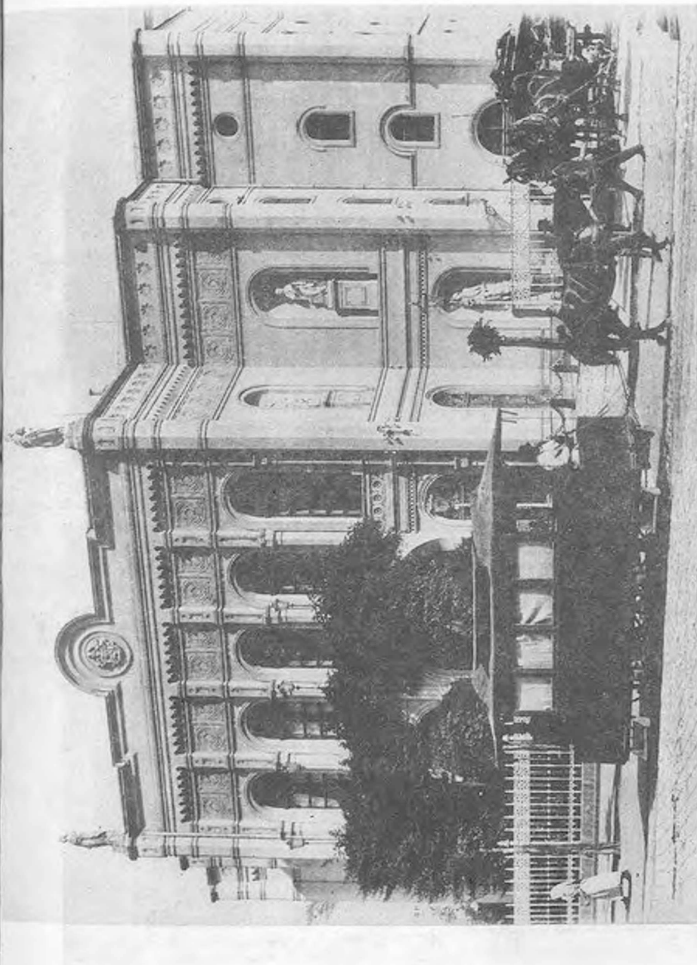
Debrecen kőszínháza 1990 szeptemberében ünnepelte megnyitását 125. évfordulóját.

Egy színház lehet ennél korosabb és ennél fiatalabb. De szerepét ősidőktől az határozza meg, jelöli ki, hogy céljainak, szándékainak a középpontjában az *ember áll*. A küzdő, az életér, a megmaradásért, az érvényesülésért, az igazságért, a becsületért, szülőföldért, népetért, nemzetért, hazáért tusakodó — s olykor önfeláldozó ember.

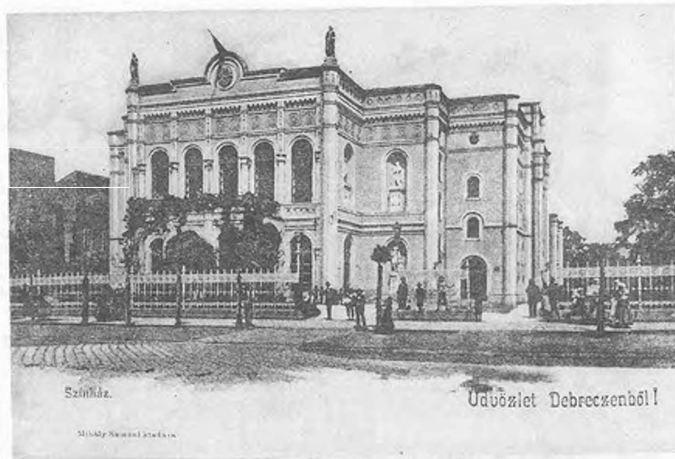
Színpadán, nyílt színen az emberi nagyság és esetlenség, az erények és a gyarlóságok clevednek meg, miként az élet nagy színpadán is.

A színház varázslatos eszközökkel tartja élénk a shakespeare-i tükröt: ilyenek vagyunk, ilyenek vagytok és ilyen vagyok én.

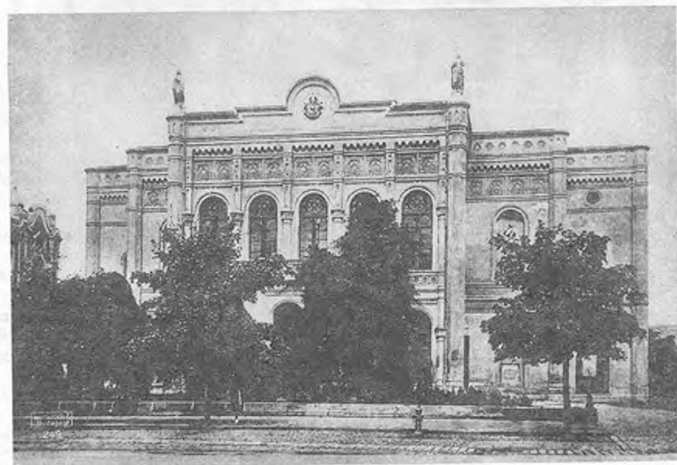
* Elhangzott 1991. április 18-án, a kiállítás megnyitóján.

I. kép. A Csokonai Színház „Ivásvutas” képe

2. kép. Századfordulói képeslap a Csokonai Színházzal

3. kép. Századfordulói képeslap a Csokonai Színházzal

4. kép. Századfordulói képeslap a Csokonai Színházzal

Az önmagunkra ismerés katartikus élménye mellett mozgásba hozza képzeletünket. Emóciókat ébreszt, részeseivé tesz bennünket az ábrázolt élethelyzeteknek. Olyan szituációkat teremt, amelyekben eljátszhatjuk az oly gyakran megvalósíthatatlan szerepeinket, megvalósulhatatlan, elérhetetlen vágyainkat.

Szól velünk, értünk a maga drámai nyelvén. Szimbolikus, allegorikus, szatirikus, humoros kifejező eszközökkel.

Voltak korok, korszakok, amikor a színház egyedüli helye, a színész szava egyedüli eszköze volt a szókimondásnak, az igazság, a népi, nemzeti és egyéni sérelmek, panaszok kimondásának.

A XIX. század 50-es és 60-as éveinek önkényuralma alatt például, amikor a nemzeti irodalom néma maradt, vagy elvontan allegorikus. Amikor befelé áradt a panasz, titkolt könnyekre fakadt a fájdalom. A színház szinte egyetlen eszköze volt a tiltakozásnak, a gondolat, a lélek ellenállásának.

Századunk számos történése hozott létre hasonló sorshelyzeteket, ordas eszmék szabadságot és demokráciát tipró időszakában. Mindenfajta önkény, zsarnokság és megaláztatás idején.

Sok-sok felejthetetlen színházi bemutató vált az igazság, az emberibb élet iránti vágy, az „amit tenni szeretnénk” kimondásának eszközüvé. A nemzeti és egyetemes drámairodalom megannyi színpadra állított remeke példázta ezt.

A Bánk bán és a Hunyadi László. A Peer Gynt és a Varázsfuvola, a Revizor és az Ahogy tetszik, a Tell Vilmos és a Dandin György előadásait hozhatjuk fel múltbeli példaként – többek között.

Ezek az előadások a hazaszeretet, a nemzettudat, a harmónia és a teljesség, az emberi nagyság és a tisztaság, az erkölcsi értékek szolgálói voltak, s ezt a szerepet vállalják, vállalniuk kell ma is.

A Déri Múzeum a jubileum évadjának tiszteletére rendezte meg színház történeti kiállítását, Sz. Kürti Katalin, Lakner Lajos és Várhelyi Ilona muzeológusok a kiállításrendező csoport együttműködésével.

Szegtette mindezt a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Színház történeti Intézet, a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár, a Kossuth Egyetem Könyvtára, a Csokonai Színház.

A színház történeti emlékek gyűjtése, őrzése és gondozása a Csokonai Köről kezdődően a városi, regionális szerepet, és a szakmuzeológiai feladatot betöltő múzeumok feladata — többek között.

A kiállítás Debrecen kőszínházának nagynevű színészeiről készült fotók, színlapok szerepelnek. Lendvay, Egressy Gábor, Blaha Lujza, Jókainé Laborfalvy Róza, Horváth Árpád, Sós Imre, Latinovits Zoltán, Márkus László, Mensáros László és sokan mások. Varga Magda, Novák István, Simor Ottó és sok-sok kortárs színművész vitte, viszi tovább a hagyományokat. Maradandó és felejthetetlen katarzisélménnyel gazdagítva a színház iránt érdeklődőket és rajongókat. Elsősorban azokat, akik azért mennek el az előadásokra, hogy lássanak, s nem azért, hogy őket lássák.

A kiállítás múzeumi tisztelgés a jeles évfordulóra. Ugyanakkor 125 év történetének összefoglalója is, amelyben fontos kortörténeti, színház történeti dokumentumok szerepelnek. Kulturális, szemléti törekvéseket jelezve és minősítve. Az építéstörténeti anyagban például ott szerepel Carl Roesner 1855-ös terve is, amely a mai Simonffy utca elejére álmotda a színházat.

Olyan művek szerepeltek a debreceni színház műsorában, amelyeket Somlay Artúr, Vámos László, Kazimír Károly, Lengyel György, Horváth Ádám, Seregi László rendezett többek között.

A magyar színjátszás jeleségeinek portréit szemlélve elgondolkozhatunk: mennyi kíváló színész kezdte itt a pályáját!

A kiállítás képei, dokumentumai, tárgyai szólnak erről.

És ház belőlük a nyelvi — közösségi, nemzeti azonosság — tudat, a velük és rajtuk építkező hazaszeretet, amely nélkül nincs megmaradás, nincs újrateregető erőt. Amelyből gondolatnak, hitnek épít várat az ember. Olyan építkezés ez, mint a Kós Károlyé. Igéből várat épít az ember. Várat a múltnak, a jelennek, a megőrzésnek és a jövőbe tekintésnek.

FORRÁSOK DEBRECEN NÉPRAJZÁHOZ IV. A DEBRECENI REFORMÁTUS EGYHÁZTANÁCS S A NÉPNEVELÉS, 1875

DANKÓ IMRE

Debrecen nemcsak a Kollégium tette országosra ismert iskolavárossá, hanem elemi vagy népiskolái is. Ezeknek a lassan-lassan önálló iskoláknak különben igen szoros kapcsolatuk volt a Kollégiummal, hiszen a korábban, hosszú évszázadok alatt *egységes* iskola alsó classisából alakultak ki, jobban mondva váltak ki az elemi iskolai osztályok. Ahogy az alábbiakban közreadottakból is láthatjuk, előbb csak a négy elemi osztály. A közzétett beszámoló éppen azt ismerteti nagy részletességgel, hogy 1875-ben hogyan „Mind a kor igény, mind az országos törvény kívánalma szerint az 5. és 6. elemi osztályok s az ismétlődő iskola felállítását kimondatott”. A félreértések elkerülése végett megemlítjük, hogy a Kollégiumon belül is kialakult az elemi iskola — ami később egyben a tanítóképző gyakorlóiskolája is lett — azonban az 5. és 6. osztályok felállítását, az ismétlődő iskola megszervezését inkább az úgynevezett „utcai iskolák” esetében volt fontosabb. Ezek az utcai iskolák, mint-

hogy a Kollégium épülete nem volt képes befogadni a nagyszámú tanulót, a XVIII—XIX. század fordulójától kezdődően alakultak ki. Létesítésükről az egyház tanács, a városi magisztrátus mellett az illetékes körzetből érkező nagyobb adományok, alapítványok gondoskodtak. Ezek az utcai classisok egyébként mindenképpen olyanok voltak és úgy működtek, mint a Kollégium vidéki partikulái. 2—3 évig tanító praecceptorok, majd tanítók tanítottak bennük s továbbtanulni kívánó tanítványaik simán folytathatták tanulmányaikat a Kollégium magasabb classisában. Amikor a reformkor nagy közoktatási vívmányainak létrehozata az elemi iskolákat csak négy osztályt alakítottak ki. Az elemi iskolák négy osztályt elvégeztek az úgynevezett — ugyancsak ekkoriban elkülönülő — középiskolákban folytathatták tanulmányaikat (elsősorban a gimnáziumban, de a polgári iskolában is). Azon tanulók számára pedig, akik a négy elemi után nem kívántak valamilyen középiskolában továbbtanulni, *tankötelezettséggel* kialakították az elemi iskolák 5. és 6. osztályát. Sőt azok számára, akik az elemi iskola hat osztályát elvégezték, egy úgynevezett ismétlődő iskolát (egy osztályal, egyéves, főleg mezőgazdasági szakismeretek tanításával, gyakorlósággal, azaz iskolai gazdasággal — ezért is nevezték mezőgazdasági ismétlődő iskoláknak is) szerveztek. Mindez nagymértékben befolyásolta a népkultúrát. Arról, hogy Debrecenben milyen nagy feladatot jelentett az elemi iskolák 5. és 6. osztályának, valamint az ismétlődő iskolának a felállítását az alábbi, B. F. Jélszűs (*Balogh Ferenc*, „hittanszaki tanár”-t, az *Evangeliumi Protestáns Lap szerkesztőjét* fedi ez a monogram) cikk tájékoztat [L. évf. 1875. 17. szám (április 23.), 158 p.].

A DEBRECENI REFORMÁTUS EGYHÁZTANÁCS S A NÉPNEVELÉS

F. év április 11-kén d. e. 10—1 óráig nagyjelentőségű gyűlést tartott Révész Bálint lelkész és Komlóssy Imre iker elnökölte alatt több mint 30 egyház tanácsos jelenlétében. Bejelentetvén özv. Ferenczy Eleknek úrhölgy 8 arany, és egy névtelen 40 ft adományai; hitelesítvén a nemes várossal kötött telek átadási szerződés, felvetetett a hét tagú „küldöttség véleménye” az elemi tanügyi s ezzel kapcsolatos tárgyak felett. — A küldöttség a nevelés és gazdasági szakosztály kebeléből vegyesen bízott meg, tagjai voltak: Könyves Tóth Mihály lelkész elnök, Ármós Bálint jegyző, Komlóssy Imre, Sápy Sámuel, Mészáros József, Rácz György, Balogh Ferenc egyház tanácsosok, Gőnyey Károly és Balog Imre az egyházi pénztár részéről. — Több napi tanácskozásuk eredménye egy terjedelmes és kimerítő véleménybe foglalva ma adatott elé.

Mind a kor igény, mind az országos törvény kívánalma szerint az 5. és 6. elemi osztályok s az ismétlődő iskola felállítását kimondatott. A helyi viszonyok adta helyzet folytán 4000 tanköteles tanulóról kell gondoskodni, ezek számára 40 tanterem, melynek mindenike 80—100-ig fogadhasson be tanulókat, s 40 tanító beállítását javasolták. Jelenleg van 20 tanterem, 18 iskola épület és 18 tanító-lak a város utcáin, nem számítva a főiskolában elhelyeztetettek. 20 főtanító, kiknek lesz kötelessége az ismétlődő osztályt is vezetni télen 5, nyáron 2 órán hetenként, fizetésük lak és tűzi fán kívül fejenként 700 ft. leend. Melléjük 20 altanító. (nő is lehet) egyenként 400 ft fizetéssel, minden 5 év után 50 ft fizetés emelésel. A helybeli tanítói nyug- és gyámintézetre évenként ad az egyház 200 ft segélyt. Taneszközökre minden tanteremre 20 ft-ot, tehát évenként 800 ft-ot. A tanítói lakok és tanterem építésén kívül, mit a nemes város vállalt el teljesíteni, igényel az ö s s z e s e l e m i o k t a s évenként 24,851 ft 71 kr kiadást. Az egyház 1868 óta az ingyenes iskoláztatás nagy elvét léptette életbe, az ezután is fenntartandó.

Jövőre az ingyenes iskoláztatási alap pénztára teljesen elkülönítve kezelendő a tulajdonképpeni egyházi és magosabb tanügyi pénztártól, ez utóbbi terhe maradván többek közt a prot. nőnevelde 8 osztálya stb. — A nemes város járult az elemi tanügyi fenntartásához

évenként 11,000 frt községi adománnyal (az idén tétetett folyóvá) a küllegelő bérletből, és még korábban az ingyenskolázás alapjára ajándékozott ezer hold földet ennek évi bérlete 10,271 frt 30 kr.

Az egyházi és felsőbb tanügyi kiadások évi kiadása 13,727 frt 57 kr veszi igénybe, ennek fedezésére, miután az ingyenskolázatási alap teljesen elkülönített, a régi egyházi adó 6000 frtja mellé az egyháztagok polgári adója után kivetett 5%-től adózása szükséges. Az eddig szokásban volt 10%-től adó a községi legújabb adomány folytán tehát felére véleményeztetett lesz állítatni. Ily módon az egyház összes kiadása: egyházi, felsőbb tanügyi és ingyenskolázási 38,579 ft 28 kr biztosan fedezve lesz.

Jövő tanévre a fiúkra 3, a leányokra 2, tehát 5 helyen állítatják fel az 5-ik elemi osztályt s így évenként tovább még mindenütt kiegészülnek az osztályok.

Fráter Imre, Palay Miklós, K. Tóth Mihály, Németi Lajos, Pekár Imre, Rác György, Balog Imre, Mészáros József, Varga Lajos alapos és meleg hozzá szólásai után közhelyesséssel, egyhangúlag, sőt lelkesen elfogadtatott általában és részletében a küldöttségi vélemény s K o m l ó s s y I m r e világi elnök a gyűlés éljenzései közt formulázta a határozatot. A debreczeni ref. egyház elemi tanügye mától kezdve teljes kifejlesztés útjára tereltetett, új korszaknak megyünk elébe. Szent egyház és nemes város nemes polgársága! légy nyugodt, betöltötted kötelességed, Hoseas látnok jelentős szavait magadra ezután így alkalmazhatod: „nem vész el az én népem, mivelhogy nem tudomány nélkül való.” (Hos. 4, 6.)

(B. F.)

Szedte és nyomta az Alföldi Nyomda
A nyomdai megrendelés törzsszáma: 4091.66-19-2
Készült Debrecenben, az 1991. évben
Felelős vezető: Szabó Viktor vezérigazgató

TARTALOMJEGYZÉK

58. szám

VI. kötet, 8. szám

1989. december

DANKÓ IMRE: Egy kis adalék a hajdúböszörményi múzeum (Hajdúsági Múzeum) történetéhez	3—4
P. SZALAY EMÓKE: A tyukodi egyház XVII. századi ezüstpohara	4—6
VARGA GÁBOR: Újabb adatok a régi debreceni színészet történetéhez (1838)	7—10
BARTHA ELEK: Szempontok az emberi élet szakrális strukturálódásához	10—12
P. SZALAY EMÓKE: Fazekaslegények Debrecenben 1830—1862 között	12—14
GAZDA LÁSZLÓ: Debrecen kőszínháza 125 éves	14—18
DANKÓ IMRE: Források Debrecen néprajzához IV. — A debreczeni református egyháztanács s a népnevelés, 1875	18—20